

Review

'Veeg je toet af jongen'

Hoe voelt het als je niets weet over je grootouders, je familie, je afkomst? In 'Stiefmoeder' kijken twee volwassenen terug op een naoorlogse jeugd, die werd overschaduwd door een zwijgcomplot. Vooral over (gebrek aan) geld mocht niet worden gesproken. „Het is de tijd van jassen keren, draadomroep en wederopbouw.”

T. van Deel Trouw, 19 april 2003

Niet alle schrijvers schrijven even snel. Er zijn er die zo lang wachten met het uitbrengen van een volgend boek, dat ze in het literaire geheugen van een nieuwe generatie lezers helemaal niet meer voorkomen. Ze zijn een geheimtip geworden. Hedda Martens is zo iemand, al wijzen de laatste tijd haar publicaties in de tijdschriften erop dat, na meer dan tien jaar, wel weer eens een heel bijzondere verhalenbundel in het verschiet zou kunnen liggen.

Van Nicolette Smabers heb ik lang gedacht dat zij was opgehouden met het schrijven voor volwassenen, en dat enorm betreurd. Zij debuteerde in 1983 met 'De Franse tuin', fijnzinnige verhalen, die veel waardering oogstten. Hetzelfde gold voor de verhalen van 'Portret van mijn engel'(1987) en voor de novelle 'Chinezen van glas'(1991). Daarna ging zij kinderboeken schrijven, wat in de praktijk betekent dat de meeste volwassen lezers haar uit het oog verloren. Maar gelukkig, na twaalf jaar afwezigheid is zij nu terug, en wel met een, ik zeg het maar meteen, schitterende roman: 'Stiefmoeder'.

In alle vier de boektitels wordt het bestaan aangenomen van nog een andere dan de zichtbare en gekende wereld. De Fransen leven overdag ondergronds en komen pas 's nachts naar boven. Dan doen ze de gekste dingen zoals roest eten

en vijfverwater drinken. De engel is ook niet te zien, maar vertegenwoordigt voor het meisje toch een realiteit die haar bescherming biedt. De glazen knikkers met ingesmolten Chinese karakters bevatten een helder geheim. En een stiefmoeder, ten slotte, is wel en ook niet een moeder, de benaming 'stiefmoeder' verwijst naar een dikwijls nauwelijks bekende geschiedenis.

Die drang om achter geheimen te komen, om het verhaal achter het verhaal te willen kennen, krijgt bij Nicolette Smabers altijd een meisje of vrouw toebedeeld. Zij houdt van woorden, van taal, want daarmee dring je door in de werkelijkheid, de zichtbare en de onzichtbare. Woorden leggen geheimen bloot, ze vormen de kracht van de verbeelding. De vrouwelijke personages in deze boeken zijn in feite schrijvers.

„Over de familie van jouw groot-

ouders van moeders kant weet ik zo goed als niets', schreef ze op een middag in Heleentjes babyboek. 'Hayo en ik hebben geen geschiedenis, wij hebben ouders. Onze wortels klitten samen binnen de begrenzing van ons vierpersoonsgezin, we dragen er de vorm van - denk aan kamerplanten uit hun pot gehaald, de wortelkluit staat naar de pot.' Deze bespiegeling, waarmee ze zichzelf volkomen verraste, had haar op het spoor van haar eigen niet-geschiedenis gebracht."

Deze passage maakt mooi duidelijk dat Andrea Spanjert, zo heet de vrouw die hier aan het woord is, zich verstoken voelt van een voorgeschiedenis. De roman nu vormt het verhaal van een ontraadseling, de witte plekken krijgen een invulling, de doodgezwegen wereld komt tot leven. Bij haar ouders thuis heerste een klimaat van „Kom vooral niet met verhalen over vroeger. Zwijg." Ergens heet dit boek een 'zwijggeshiedenis' en wordt het niet-spreken over het verleden een 'zwijgtaal' genoemd.

De katholieke familie Spanjert - vader Paul, moeder Martha, zoon Hayo en dochter Andrea - woont in Den Haag. De moeder heeft een Brabantse achtergrond, de vijftien jaar oudere vader een Indisch verleden. Op een zeker ogenblik, in de jaren vijftig, blijkt dan ineens dat Andrea een halfzusje heeft, Francien, voor de oorlog geboren uit een eerdere verbintenis van de vader met ene Ilse, die in

Davos aan tbc is gestorven. Francien is daarna in Zwitserland gebleven onder de hoede van een pleegmoeder.

Als ze gaat studeren in Leiden lijkt het er even op dat ze bij het gezin Spanjert zal intrekken, maar dat blijkt al na een paar uur praten een illusie. Het gaat er niet om al deze verwickelingen hier uit de doeken te doen, het gaat om de zwijgcultuur in het gezin, waardoor het volkomen geïsoleerd raakt en met vrijwel geen enkel familielid nog betrekkingen heeft. Iedereen die meer weet en op geheimen zou kunnen zinspelen, wordt buiten de deur gehouden. Als met Francien gebroken is, door haar stiefmoeder, die haar een 'luxepaardje' vindt, mag zelfs de Zwitserse strooikaas niet meer op tafel komen. Alle associatie met Zwitserland, net zo goed als met Brabant en Indië, moet vermeden worden.

Wie in een dergelijk geheim weefsel van spanningen opgroeit, zit natuurlijk boordevol vragen zonder antwoord. Andrea is degene die in deze roman het verleden oproept, de in verband met het zwijgen cruciale scènes. Vooral vanuit haar perspectief, maar soms ook vanuit dat van haar broer, wordt er verteld door een verteller die precies de juiste, laconieke afstand houdt. In een paar briefhoofdstukken is Francien aan het woord, op verzoek van haar halfzusje, om licht te ontsteken in een duister verleden. Op het laatst worden nog enkele geheimen onthuld inzake het huwelijk van de ouders, die veelzeggend genoeg zijn.

Is het verhaal en de wijze waarop het in tijd en ruimte verspreid ligt, al verrassend en boeiend genoeg, ook als zoektocht naar het verzwegene, en verbeelding van wat lang onzichtbaar is geweest, - de manier waarop Nicolette Smabers schrijft, is weergaloos. Zij besteedt zoveel aandacht aan haar taal en zinsbouw, dat het lezen een feest wordt. Meteen al het begin: „Het is de tijd van jassen keren, draadomroep en wederopbouw; auto's hoor je nog van verre komen en Indië heet Indonesië maar niemand noemt het zo." Aan zo'n begin valt ook op te merken met hoeveel gevoel voor sprekende details hier geschreven wordt. „Veeg je toet af jongen, je hebt een karnemelksnor." „Arie had geld voor kandijbrokken en schuine droppen. Hij had plaatjes van Jane Mansfield en een oudste zus met zulke Jetsers. Zei Arie. en een pa met bakkebaarden tot en met zijn onderkaak, door Arie onomwonden neukteugels genoemd."

Tallose woorden zijn in deze roman opgeborgen omdat ze bij de tijd passen waarin het verhaal op dat moment speelt: een briefje van een gulden, asemmer, klemschort, Golden Fiction, afwasteil, breien, Vicks, simmen, pettycoat, hoelahoep, haar watergolf, rotan plantenstandaard, zelfgehaakt spreij, Staatsspoor, schillenboer, Cesar-kapsel en zo voort en zo voort.

De meeste, zo niet alle verzwegen familieproblemen hebben met geld, of liever het gebrek aan geld te maken. „Dit verhaal gaat over geld" schrijft Francien, als ze haar verleden in verhaalvorm opbiecht. Iemands financiële situatie domineerde niet alleen zijn sociale leven buitenshuis, maar werkte ook binnenshuis door tot in de meest persoonlijke sfeer. Ook deze vaak verzwegen werkelijkheid is in dit met treffende details overstromde boek blootgelegd.